

Veel vrouwen die zakelijke activiteiten uitoefenden, bleven in vroeger eeuwen in de anonimiteit. Dat gold niet voor Maria van Lommen (1688-1742) die al op jonge leeftijd een winkel in goud- en zilverwerk dreef aan de Neude. Ze was niet alleen een gehaaide zakenvrouw maar ook een zorgzame zuster voor haar vele broers en zussen.

Maria van Lommen en haar 'gout- en silversmitswinckel'

In 1730 werd in het *Deeckens- en Meestersboeck* van het Utrechtse goud- en zilversmedengilde ene Maria van Lommen als 'aanwepeling' ingeschreven.¹ Aanwepelingen waren lieden die, zonder eigenhandig goud of zilver te smeden, zoveel met edel metaal te doen hadden, dat ze zich bij het gilde moesten aansluiten om hun beroep te kunnen uitoefenen. Aanwepelingen betaalden het halve lidmaatschapsgeld aan het gilde. Omtrent deze Maria van Lommen (of: van Lomme), zijn bij toeval een aantal zeer persoonlijk getinte documenten bewaard gebleven, waaruit zij zeer levensecht naar voren komt. Toch zouden wij haar niet op het spoor zijn gekomen als de genoemde inschrijving bij het gilde niet had plaatsgevonden.

Op jonge leeftijd winkelierster

Maria was een dochter van Cornelis van Lommen, die in 1680 in Utrecht meester-zilversmid was geworden. In 1687 - hij was toen 31 jaar - trouwde hij met de toen net 20-jarige Amsterdamse Cornelia Ondermerck. Het echtpaar vestigde zich aan de Neude, op de westhoek van de Schoutenstraat. In het pand met de huisnaam 'Het Galinth' was tevens de werkplaats en aan de pleinzijde een winkel gevestigd.² Daar werd Maria op 15 januari 1688 geboren, de eerste van twaalf kinderen die tussen 1688 en 1710 in Utrecht het levenslicht zagen. Alle kinderen werden oud-katholiek gedoopt.³ Twee zoons kozen het beroep van de vader en werden eveneens zilversmid: Johannes (geboren 1694) in Utrecht en Cornelis (geboren 1695) in Amsterdam.⁴

In 1712 dong vader Cornelis mee naar het ambt van erfhuismeester. Dat was een stedelijke functionaris, belast met het organiseren van openbare verkopen van inboedels en andere ingebrachte goederen. Dit ambt werd door de stad steeds voor de duur van zes jaren verpacht. Erfhuismeesters mochten echter, volgens de stedelijke bepalingen, niet tevens winkel houden. Bij het afleggen van de eed op zijn nieuwe functie wees de zilversmid zijn dochter Maria aan

om zijn winkel verder te drijven. 'Bij het doen van den Eed... versogt den eersten om sijn silversmits winckel over te laeten aen dersselver dogter...'. Maria werd dus al jong - zij was toen 24 jaar - belast met het runnen van de winkel.

Zelfstandige zakenvrouwen

Over vrouwen die in de gildenperiode zelfstandig een beroep uitoefenden is nog maar heel weinig bekend. Toch mag een deel van de economische activiteit in de stedelijke samenleving letterlijk op hun conto worden geschreven. Deze vrouwen werkten in familieverband en waren met hun werkzaamheden gebonden aan het familiebedrijf. We mogen ervan uitgaan dat vrouwen van vroege af aan, weliswaar op de achtergrond, een rol hebben gespeeld in bijvoorbeeld de winkel, bij prijsonderhandelingen en administratie.⁵ Voor die betrokkenheid zijn al vroeg aanwijzingen te vinden. Een akte uit 1494 vermeldt een zilveren kelk die Gerritgen, de echtgenote van de Utrechtse zilversmid Abell van der Vechte, persoonlijk in onderpand zou hebben van de kerk te Deyl. Gerritgen dreigde de kelk te verkopen als de kerk de verschuldigde betalingen niet binnen acht dagen aan haar had voldaan.⁶ Blijkbaar kon een vrouw voor haar man, maar ook voor zichzelf, zakelijke transacties regelen, hoewel zij in het algemeen in rechte niet handelsbekwaam was. Voorbeelden van zelfstandig zakelijk optredende vrouwen zijn ook uit de 17e eeuw bekend, zoals bij Agnietgen, de weduwe van de Utrechtse zilversmid Joachim van Vloock, die in 1649 persoonlijk naar de gildenkamer kwam met een haar te koop aangeboden zilveren beker.⁷ Zij vermoedde dat het niet pluis was met die beker: 'overmits zij presumeerde dat den selve mocht gestoolen zijn...'.⁸

Vrouwen in het gilde

Bij een aantal Utrechtse gilden konden vrouwen van oudsher officieel gildenzuster worden, dus het volle lidmaatschap krijgen.⁹

Louise E. van den Bergh-Hoogterp

Studeerde kunstgeschiedenis te Leiden en Utrecht.

Doet onderzoek naar en publiceert over (Utrechtse) goud- en zilversmeden en over zilver, juwelen en email.

De Neude, getekend door Jan de Beijer in 1744.

□ HUA, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

De Neude, tot Utrecht. Df. 718. August. 1744. August. 1744

Weduwen namen bij alle gilden een bijzondere positie in. Na het overlijden van hun man werd het de weduwe toegestaan om, zelfs zonder enige betaling aan het gilde, het bedrijf nog gedurende één jaar en zes weken voort te zetten. Bij sommige gilden konden de weduwen na die periode volwaardig gildenzuster worden tegen betaling van het halve lidmaatschapsgeld. Bij het smedengilde - waarin tot 1597 ook de goud- en zilversmeden waren opgenomen - waren de regels echter stringenter. De participatie van vrouwen in het beroep werd daar echt ontmoedigd. De smeden kenden bijvoorbeeld al vroeg een verbod om samen met een vrouw smeedwerk te verrichten.¹⁰

Hoewel het zelfstandig werken dus niet bepaald aangemoedigd werd, waren vrouwen vanaf het begin van de 17e eeuw toch vaak betrokken bij de handel in zilverwerk en bij de verkoop van juwelen in het bijzonder. Zo lezen wij in 1609 dat het gilde '[...] veraccordeert met de hujsvrouw van Mr. Matheus, als aenwerpelingh, omme somwijlen eenige juwelen te mogen vercoppen'. In dit zelfde jaar werd ook toegestaan aan 'Adrianken Cornelis wtdraechster [...] voor

de juweelen te hanteeren'. De laatste, een uitdraagster, handelde in oude en gedragen kleding, maar tussen de gedragen kledingstukken kon zich ook wel eens een gouden sieraad bevinden. Zij kreeg dus toestemming om die te verkopen.¹¹

In de 18e eeuw waren het niet slechts de weduwen, die de nering van hun overleden man wilden voortzetten, maar in veel gevallen ook zusters en dochters. In de eerste helft van die eeuw werden vier Utrechtse vrouwen ingeschreven in het *Deeckens- en Meesters-boeck* van het goud- en zilversmedengilde.¹² Naast Maria van Lommen (1730) gaat het om Antonia Vis (1726), Johanna Schijf (1728) en Johanna Clasina van Dalen (1740). Van alle vier staat vast dat zij nauw verwant waren aan een 'kashoudende' (winkelhoudende) goud- of zilversmid.

Maria's 'gout- en silversmitswinkel'

Op 27 mei 1715 overleed vader Cornelis.¹³ Zijn weduwe Cornelia mocht het ambt van erfhuismeester continueren. Zij werd zelfs in 1718 herbenoemd. Maria bleef na het overlijden van haar vader

13 Jan: 1714. Saterdag namment ten 3 uren pl. den 11
Jan: 1714. et tinnen klokken muysen, Synesdijn
den Schryver van de Erffhuysen Abria-
mus Croes. deponcerd,
Dat 11 buyten per gulden betaald worden,
Dat gisteren acht dagen een Stoffier wester
nyt noot twee stukjes Stoff op t' Erff-
huys gebragt hebbende die 11 buyten
hadde maken laten korgen, en dien d'hal-
ven harde woorden van den Erffhuysen
hadde verdragen:
Dat Vrau van Lommen voor een verkoopte
op Vrijdaag gedaan mankerende 15 buy-
heden nog hadde twee blanken genomen
en sulcks practiceerde van alle kleinje
verkooppes beneden den gulden.
Erffhuysmeester
Dat yder van ten voorleden jaare behalven
andere kleinigheden circums 1400.-- had-
de geprofficeerd.
Dat Lecker Silver van de beste keur met
moeite te hupel gekomen synde, van den
Erffhuysen was opgogeven, voets Hoek,
en door ymand gebragt, vanderwelken
Vrau van Lommen ontrend een Schell.
t' loot minder als de waarde wederom
ingebragt heeft.
Dat do selue verscheyde gaderen voor sig
hij op geheard, negarde met hiel en den prijs daer van naar haar
sent, dog behende t' selue wellgevalent liet te boeck stellen
by de confrontatie.

Brief van Adrianus Croes met klachten over de twee vrouwen Van Lommen van
13 jan 1714.

□ HUA, SA II, INV.NR. 248.

de winkel drijven. Zij deed dat nu samen met haar jongere broer Johannes. Deze had in 1716, snel na het overlijden van zijn vader, zijn meesterproef afgelegd en werd dus nu formeel de baas van de onderneming.

Het bedrijf was winstgevend, gezien de vele beleggingen van Maria in onroerend goed in de loop der volgende jaren. Maria blijkt een gewiekste zakenvrouw. Het handelen had Maria vermoedelijk geleerd van haar moeder. In documenten uit de jaren 1713 en 1714 komen de vrouwen als zeer bijdehand naar voren. In een lange brief aan de stedelijke raad beklagt Adrianus Croes, de schrijver (secretaris) van het Erfhuis, zich over Joffer en Vrau Lommen. Uit dit schrijven blijkt dat de twee vrouwen, echtgenote en dochter van de erffhuysmeester, wel zeer gehaaid waren op de veilingen en dat de vrouwen vaak al tevoren de beste stukken (met het hoogste gehalte silver) er uithaalden en door de erffhuysmeester een prijs ervoor in het boek lieten zetten, die zij zelf bepaalden. Soms boden zij zo hoog op silverwerk dat andere zilversmeden moesten afhaken. Een andere klacht betrof het opgeven van een lager zilveragehalte dan zij zojuist zelf hadden getoetst, waardoor zij het silverwerk voor een te lage prijs kon-

Dat het met het boedeelen of toelaan van
de kopen ook niet ordenlyk toegynke, om-
mits in cas van knuffelagtig hoo, wie n
het soude behoren niet van nieuwts weer
opgeveijde wierden.
Dat om de hogheyd buyten de Willes vrouwen
inden voorleden jaare van Lommen hadde
Erffhuys gedaan verkopen, buyten Synes-
dijn van Rem Schryver van den Over-
leden onde Erffhuysmeester Bodard.
Eend.
gecompareerd van Lommen en Syn vrou-
ter leenre met gaderen
Eenige Uytdragere. ter anderen byde.
De uytdragere bekenden dat by de laatste vendre
in de bank van Leening hadden woorden ge-
maakt, om dat aldaar de verkoope verdriden
gedaan by den oppslag, seggende sulck niet con-
form te syn hare ordonnantie;
Ike dat by den oppslag het meeste voordeel
voor den eygenadr. Lat en d' ordonnantie daer
mede niet strydig was.
Desse Vrau bekende twee spiegels uyt de hand
aan den Heer van Suylen verkocht te hebben.
Dat
van Vrau Croes uytdragere hadde taken
halen drie sprijen, so se op t' Erffhuys hadde
verkoft; ~~en~~ die naar sulck aantij-
de, almede dat er ymand makraijes op t' erf-
huys brengende, se sulcks met die woorden
van de hand wees, dat se well occupe soude

den inkopen. Ook vertelt Croes hoe mevrouw van Lommen een zilversmid op een koopje uitstuurde, maar het zelf al een uur tevoren bleek te hebben gekocht.¹⁴

Zorgzame oudste zuster

Maria was dus een bijdehante tante, die niet altijd even eerlijk handelde, maar voor haar familie was zij de zorgzame oudste zuster. Moeder Cornelia overleed op 24 januari 1724. Broer Johannes kon de moeder opvolgen in het lucratieve baantje van erffhuysmeester. In 1726 maakte Maria haar eerste testament op, waarbij zij als 'oude vrijster' (oude, ongehuwde vrouw) opgeeft een 'silversmits en goutsmitwinckel' te drijven. Uit het testament blijkt haar zorg voor al haar jongere broers en zusters, speciaal voor drie nog minderjarige zusjes. Ze worden allemaal met legaten bedeed. Haar broer Johannes erft echter de 'goutsmitwinckel met al het silver en gout', en verder de 'clijnodien en verdere coopmanschappen'. Dit suggereert dat de samenwerking tussen broer en zus hecht was en dat zij samen het bedrijf leidden. Johannes, evenals Maria ongehuwd, zal in de werkplaats het silverwerk gemaakt hebben dat zijn zuster in de winkel verkocht. Het overlijden van Johannes als 'bejaerd jonghman' (oude, ongehuwde man) op 12 september 1729 moet voor Maria een grote klap zijn geweest. In augustus had hij, vermoedelijk al ziek, zijn testament opgemaakt. Het eerste codicil van Maria dateert van kort hierop.

omte by oecupie beker aan de Man te brengen.

Den Schryver legde haar aan dat 'er een stuk
chit van Vrouw Roest op de tafel opgehouden
sijnde voor seker prijs; by den Schryver hadde
opgegeven een prijs hoger te beken, na dat Vrouw
Roest het voorn. stuk aen Juffr Houwert hadde
overgelaten.

Jflla dat by sulkt ten verbeke en behoeve van
den eygenaar, als mede om reekening met den
Contracter te observeren, gedaan hadde:

Vrouw van Lommen door den Schryver over-
tuigd, datpuerlicheyde reysen by de verkop-
pen hadde geboden:

Ghevoen, van Gompert van Oudboorn, Pind
tot specialia en infojn sijndu.
Maria van Lommen
Johan van Lommen
1729
Nicolaas Maertel
Philip Gyselaer
G. van Vianen
Notaris 1729

De handtekening van
Maria van Lommen onder
haar testament van 1726.

□ HUA, NOTARIËLE ARCHIEVEN
STAD UTRECHT.

Noten

- 1 Een korte biografie van Maria van Lommen is ook te vinden op: www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/DVN/lemmata/data/Lomme
- 2 HUA, SA II, inv.nr. 3243, Register van transporten en plechten, 1694, 1700 (14-8: Neude, op de hoek van de 'schoutesteegh', huisnaam 'Het Galinth'), 1704, 1724, 1730, 1731
- 3 HUA, SBA II, register op Oud-Katholieke dopen.
- 4 Alle, de familie van Lomme(n) betreffende notariële documenten zijn te vinden in HUA: Notariële archieven stad Utrecht, notaris G. van Vianen, U152a3, akte nr. 13, d.d. 7-6-1724 (boedelscheiding ouders), akte nr. 2-2, d.d. 17-4-1725, akte nr. 37, d.d. 8-3-1725, akte nr. 58, d.d. 3-2-1726 (testament Maria), akte nr. 193-2, d.d. 28-8-1729 (testament Johannes), akte nr. 193, d.d. 28-8-1729 (codicil Maria, in het volgende codicil van 1738 'wonende Hoge Jacobijnestraat'), inv.nr. U152a4, akte nr. 84, d.d. 30-12-1733 (schuldbekentenis van een 2de partij), akte nr. 90, d.d. 1734, notaris W. van Vloten, inv.nr. U169a8, akte nr. 100, d.d. 22-8-1740, notaris D. van Lobrecht, inv.nr. U194a2, akte nr. 49, d.d. 24-9-1742 (boedel Maria van Lommen), akte nr. 56-1, d.d. 20-10-1742 (openbare verkoping).
- 5 Els M. Kloek, 'De vrouw' in: H.M. Beliën, A.Th. van Deursen en G.J. van Setten, *Gestalten van de Gouden eeuw, een Hollands groepsportret 3^e dr.* (Amsterdam 2005), 241-279.
- 6 Voor de rol van vrouwen binnen het smedengilde zie: L.E. van den Bergh-Hoogterp, *Goud- en zilversmeden te Utrecht in de late middeleeuwen* ('s-Gravenhage/Maarssen 1990) 70-71.
- 7 Er moet wel op worden gewezen dat het in beide gevallen om weduwen ging, die meer (handels)vrijheid genoten.
- 8 HUA, SBA I, inv.nr. 128, dl. 2, f. 22v.
- 9 HUA, SA I, inv.nr. 28, *Der stat copyboec B* (8 mei), f. 94v, art. 19 '[...] ist mansname, ist vrouwenname'; over de positie van de vrouw binnen de Utrechtse ambachtsgilden zie: J.C. Overvoorde en J.G.CH. Joosting, *De gilden van Utrecht tot 1528* (Utrecht 1896-1897) deel 1, xlix-liv, 54.
- 10 Overvoorde en Joosting, a.w. (noot 8), deel 2, 380.
- 11 Louise E. van den Bergh-Hoogterp, 'Aanwepelingen bij het Goud- en Zilversmedengilde te Utrecht in de 17de en 18de eeuw', in: *De Stavelij, Jaarboek 2006* (Bilthoven 2006) 53-86, speciaal 61-63, 82.
- 12 HUA, SBA I, inv.nr. 130, *Deeckens- en Meestersboeck*.
- 13 Voor zijn overlijden en de volgende sterfgevallen zie: HUA, SBA, Begraafboeken Buurkerk, nrs. 129, 130, 131, 134.
- 14 HUA, SA II, inv.nr. 248, dossier met gegevens over de verpachting van de functie van erfhuismeester, 1712-1718; daartussen de betreffende brief van Adrianus Croes, 'schrijver van den Erffhuysse'.

Om zonder haar broer, die zilversmid en gildelid was, de winkel te mogen voortzetten, moest zij zich aansluiten bij het gilde van de goud- en zilversmeden. In 1730 werd zij dan ook als aanwepeling ingeschreven in het *Deeckens- en Meestersboeck*. In de jaren die haar zouden resten liepen de zaken goed. De laatste jaren van haar leven woonde Maria in de Hoge Jacobijnestraat (nu: Jacobijnestraat). Vanuit dat adres wordt zij als 'mondige dogter' (ongehuwde, meerderjarige vrouw) begraven in de (gereformeerde) Buurkerk, waar ook andere familieleden werden begraven. Het oud-katholieke geloof was door de familie kennelijk verlaten. Haar kist werd gedragen door acht dragers.

Maria van Lommen treedt uit de vele archivalische bronnen naar voren als een echte zakenvrouw met een eigen bedrijf, maar ook als een zorgzame oudste zuster en het hoofd van een uitgebreide familie met vertakkingen in Utrecht en Amsterdam. Het is bijzonder dat over Maria van Lommen, die niet tot de Utrechtse elite behoorde, toch zoveel persoonlijke documenten bewaard zijn gebleven. Zij staat model voor de vele vrouwen die meestal in de anonimiteit bleven, maar die allen een bijdrage hebben geleverd aan de stedelijke welvaart.